

Pitääkö yhteiskuntaa ohjata? Ja onko se edes mahdollista?

Anders Chydenius –seminaari 13.10.2003, Eduskunnan auditorio.

Pauli Kettunen

Yhteiskunta ohjattavana ja ohjaajana – historiallinen näkökulma

Monikäyttöinen Chydenius

Anders Chydeniuksesta on ollut jälkipolville moneen käyttöön. Tämä tekee hänet erityisen kiinnostavaksi. Hänen ajatteluaan koskevien tulkintojen vaihtelevuus sinänsä kuvastaa jotakin tärkeätä hänen toiminnastaan ja ajattelustaan. Hänen työnsä voidaan nähdä osana sellaisen viitekehyksen kehittymistä, jonka sisällä poliittisia tavoitteita ja ristiriitoja on myöhemmin hahmoteltu. Tätä viitekehystä voidaan kutsua moderniksi *yhteiskunnan* käsitteeksi. Käsittelen tätä 'yhteiskuntaa' suomalaisen politiikan viitekehyksenä, kohteena ja vieläpä toimijanakin siten, että tarkastelua innoittavat Chydenius ja hänen myöhemmät tulkitsijansa. Koetan avata historiallista perspektiiviä ajankohtaisiin haasteisiin, jotka koskevat tapaamme käsittää yhteiskunta kansallisvaltiolliseksi kokonaisuudeksi.

Millaisien näkemysten tueksi Chydeniusta on käytetty? Hänen toimintaansa ja kirjoituksiinsa vetoaminen oli helppoa vaadittaessa elinkeinovapautta. Tätä tarkoittaneet uudistukset toteutuivat Suomessa 1800-luvun puolivälin jälkeisten parin kolmen vuosikymmenen aikana, satakunta vuotta sen jälkeen, kun Chydenius oli esittänyt senkaltaisia reformeja Ruotsin valtakunnan oloihin. Chydeniuksesta, ja etenkin hänen aikalaisestaan Adam Smithistä, on saatettu vetää suoria, joskin perin epähistoriallisia, linjoja myös uusliberalismiin, joka vahvistui kansainvälisesti 1970-luvun jälkeen ja myötävaikutti erityisesti rahamarkkinoiden sääntelyn purkamiseen.

Vanhastaan Chydeniukselta on kuitenkin haettu tukea myös sosiaalipoliittisille tavoitteille. Hän vaati palkollisten oikeuksien vahvistamista suhteessa isäntiinsä ja kantoi ylipäättään syvää huolta vain työvoimansa omistavan väestöosan asemasta. Kaivosseppiä ja työmiehiä sorrettiin liian niukoilla palkoilla, hän kirjoitti. He tekivät työn. Siksi heille tuli antaa ”sopiva, voimia antava ravinto ja tarpeellinen toimeentulo; muuten he kyllästyvät, käyvät laiskoiksi, varkaiksi ja lohdutukseen köyhyydessä patajuopoiksi”. Hänen myötätuntonsa oli heikompien puolella, kuten oli myös Adam Smithin, monien myöhemmin väärinkäsittämän ja –käyttämän skottilaisen moraali filosofin. Smith kirjoitti *Kansojen varallisuus* –teoksessaan, että ”meikälaiset kauppiaat ja teollisuustyönantajat valittavat kovasti korkeita palkkoja vahingollisine seuraamuksineen. /.../ He eivät puhu mitään korkeiden voittojen vahingollisista seurauksista. He vaikenevat omien ansioidensa turmiollisista vaikutuksista.”

Niin Chydeniukselta kuin Smithiltä tuomion sai etuoikeuksiin perustuva, vahvoja vahvistava ja toisten raadannalla rikastumisen mahdollistava talousjärjestelmä. Tältä pohjin Chydeniuksen on tulkittu kehittäneen ajattelua, jota jatkoi sosialismi ja jonka tulilinjalla oli kapitalistien pyrkimys monopolien

rakentamiseen. Georg Schauman kirjoitti Chydenius-tutkimuksessaan vuonna 1908, että tämä esitti ”puhtaan sosialistisia ajatuksia, jotka ovat yhtä kaukaisia myöhemmälle liberalismille kuin humaniteetti luokkaegoismille”.¹

Chydeniuksen tekeminen sosialistiksi on yhtä kestävämpiä, yhtä epähistoriallista, kuin hänen pitämisenä uusliberalismin pohjustajana. Miten perusteltuja erilaiset Chydenius-tulkinnat ovat, on kuitenkin tässä vähemmän tärkeää. Käsitykseni mukaan moniin suuntiin avautuvien tulkintojen mahdollisuus kuvastaa sinänsä jotakin tärkeää. Chydenius oli yhtenä aikansa toimijoista ja pohtijoista hahmottamassa modernia yhteiskunnan käsitettä, joka on sittemmin ollut yhteisenä viitekehyksenä monille keskenään ristiriitaisille tavoitteenasetteluille.

Moderni 'yhteiskunta' ja politiikan mahdollisuudet

Yhteiskunnan modernin käsittämisen keskeisenä piirteenä voidaan pitää huomion uudenlaista kiinnittämistä toiminnan tarkoitusten ja tarkoittamattomien seurausten suhteeseen. Näkökohta oli tärkeä Chydeniukselle ja, epäilemättä paljon tunnetummin, Smithille.

Chydenius katsoi, että hänen aikanaan vallinnut merkantilistinen katsomustapa perustui katteettomaan oletukseen siitä, että valtakunnan talous menestyisi parhaiten valtion säättämien etuoikeuksien ja rajoitusten perusteella. Tällaiseen hallituksella ei voinut olla riittävää tietoa. Yhteishyvä, yhteiskunnan hyvä, toteutuisi jäsenten ”luonnollisten oikeuksien” pohjalta.

Smithin kuuluisa ”näkökäsitys” ei merkinnyt vain luottamusta siihen, että omaa etuaan tavoittelevien vapaiden markkinatoimijoiden toiminnasta koitui yhteinen hyvä. Se sisälsi myös ajatuksen yhteiskunnasta, jonka luonnehdinnaksi ei riittänyt esitys sen yksittäisten jäsenten, sen hallitsijan eikä Jumalankaan tarkoituksesta. Tämä yhteiskunta oli sillä tavoin vahva, että se ei syntynyt säädöksin, vaan sillä oli omat rakenteensa, prosessinsa, lainalaisuutensa; se syntyi ja toimi jäsentensä toiminnan tuloksena, mutta samalla heidän päidensä yläpuolella.

Tällainen markkinatalouden laajentamiseen liittynyt ajattelu loi pohjaa erilaisille johtopäätöksille siitä, mitä ovat politiikan mahdollisuudet. Voidaan erottaa kolme pääsuuntaa.

Ensiksikin on voitu varoittaa, että puuttuminen yhteiskunnan ja eritoten talouden omalakisesta toimintaan on vahingollista ja kuluu ennen pitkää. Amerikkalainen taloustieteilijä Albert O. Hirschman on eritellyt tätä argumentointitapaa. Se on ollut 1800-luvulta lähtien usein ominainen esimerkiksi poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien laajentamiseen tähtäävien uudistusten vastustajille. Heidän mukaansa uudistuksen seuraukset olisivat päinvastaisia kuin sen ajajat tarkoittavat (*perversity thesis*) tai uudistus olisi täysin turha ja tulokseton (*futility thesis*) taikka se tuhoaisi jo saavutettuja arvokkaita asioita (*jeopardy thesis*).²

Toiseksi on voitu pyrkiä siihen, että toiminnan tarkoittamattomat seuraukset häviäisivät, kun yhteiskunta tehtäisiin läpinäkyväksi ja ennakoitavaksi suunnittelutiedon avulla. Tässä pyrkimyksessä on kantautunut valistusaatteiden käsitys, että yhä parempi tieto yhtä aikaa sekä laajentaa vapautta että johtaa yhteiskunnan kaikinpuoliseen rationalisoitumiseen. 1800-luvulla ns. utopistisocialistit katsoivat, että hyvä yhteiskunta luotaisiin suoraan hyvän, rationaalisen suunnitelman pohjalta. Heidän marxilaiset kriittikkonsa taas korostivat, että kyse oli historiallisesta prosessista, jossa ihmiskunta lopulta vapautuisi tietoisesti oman historiansa ja yhteiskuntansa tekijäksi.

Kolmantena johtopäätöksenä toiminnan tarkoitusten ja tarkoittamattomien seurausten jännitteestä on ollut se, että on korostettu toimintatilanteiden avoimuutta sekä niihin liittyvää vaihtoehtojen moninaisuutta ja tavoitteiden ja etujen ristiriitaisuutta. Tämä on tarkoittanut skeptistä suhtautumista yhtä hyvin niihin, jotka varoittavat yhteiskunnan ja talouden omien lainalaisuuksien loukkaamisesta, kuin myös suuren suunnitelman rakentajiin. Näissä molemmissa tapauksissa on itse asiassa ilmennyt luja usko oikean ratkaisun osoittavaan asiantuntijaan, ovatpa tietoa sitten hallinneet taloustieteilijät, valtiovarainministeriön virkamiehet, sijoitusanalyytikot tai Neuvostoliiton keskussuunnittelukomitean Gosplanin byrokraatit. Toimintatilanteiden avoimuutta korostavan suuntautumisen sisäänkin on mahtunut monia vaihtoehtoja, niin hyvin sellaisia, joissa politiikka on hahmotettu ristiriitaisten tavoitteiden ja etujen kompromisseiksi, kuin sellaisia, joissa tärkeänä on pidetty juuri toimintatilanteiden avoimuuden ja ristiriitaisuuden osoittamista – niiden politisoimista.

Pohjoismainen ”hyvän kehän” yhteiskunta

Suomalaisen yhteiskunnan ja yleisemmin pohjoismaisen yhteiskunnan muotoutumisessa ovat vaikuttaneet kaikki edellä mainitsemani tavat käsitellä toiminnan tarkoitusten ja tarkoittamattomien seurausten jännitettä. Pohdittaessa tämän jännitteen pohjoismaisia käsittelytapoja näyttää kiintoisalta eräs kielenkäytön erityispiirre.

Pohjoismaisessa poliittisessa puhunnassa yhteiskunta ei ole ollut vain toiminnan kohde, vaan se on esiintynyt vahvasti myös toimijana. Niin arkipuheessa kuin puolueohjelmissa puhutaan siitä, mitkä asiat ovat yhteiskunnan vastuulla. Missä määrin esimerkiksi terveydenhuollon järjestäminen kuuluu yhteiskunnalle, missä määrin yksityisille? Yhteiskunta on tällöin ymmärretty yleisen edun edustajaksi suhteessa erityisetiin ja julkisen edustajaksi suhteessa yksityiseen. 'Yhteiskunta' on tarkoittanut julkista valtaa, valtiota ja kuntia, joiden toiminnalle tällainen sanankäyttö on antanut lämpimän sävyn ja yhteishyvään vetoavan oikeutuksen. Valtion ja yhteiskunnan käsitteiden tällainen yhteenlankeaminen on Pohjoismaissa vanha piirre. Se ulottuu ajallisesti paljon kauemmas kuin niiden hyvinvointivaltioksi ja korporatismiksi kutsuttujen instituutioiden historia, joiden voi sanoa käytännössä kietoneen yhteen valtiota ja yhteiskuntaa. Tässä ei ole mahdollista syventyä käsittehistoriaan. Joka tapauksessa Pohjoismaissa yhteiskunta on ohjannut yhteiskuntaa.

Kuitenkaan ei ole perusteltua sanoa, että yhteiskunta olisi ollut suuren suunnitelman toteuttaja ja luomus. Esimerkiksi hyvinvointivaltion kutsuminen ”projektiksi” – suosittu tapa nykyisin – on sangen ongelmallista. Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kehityksessä on ollut keskeisenä juonteena suunnittelun ja kompromissin, tiedon ja intressien, ristiriitainen suhde. Vahvan sosiaalidemokratian maassa Ruotsissakaan hyvinvointivaltio ei syntynyt ja kasvanut suurta suunnitelmaa toteuttavana projektina, ja vielä vähemmän näin oli laita Suomessa. Suomen tapauksessa ratkaisuja ohjasivat konfliktit ja kompromissit, joissa osapuolina olivat työntekijät ja työnantajat, maaseudun tuottajat ja asutuskeskusten kuluttajat, teollisuuden ja maatalouden edustajat jne. Virkamiehille lankesi tärkeä osa kompromissien rajojen osoittamisessa sekä kompromissien pukemisessa joko eräänlaisiksi funktionaaliksi välttämättömyyksiksi tai sosiaalisiksi innovaatioksi, joilla vastattiin modernisoituvan yhteiskunnan tarpeisiin.

Olenainen pohjoismainen piirre on kuitenkin ollut ajattelu, jota voidaan kutsua luottamukseksi itseään vahvistavaan ”hyvään kehään”. Valistuksen perintöä oli

näkemyks uudenaikaistuvasta yhteiskunnasta, jossa keskeiset ongelmat koskivat toisaalta taloudellista rationaalisuutta, toisaalta sosiaalista kiinteyttä ja jossa näitä ongelmia voitiin ratkoa tiedon varassa yksillä ja samoilla keinoilla, sellaisilla jotka samalla edistivät yksilön kasvua itsekurin alaiseksi työntekijäksi, perheenjäseneksi, kansalaiseksi. Tällaista optimismia oli hankala säilyttää yhteiskunnallisten luokka- ja eturistiriitojen todellisuudessa. 1930-luvun suuresta maailmanlaajuisesta talouslamasta tehtiin kuitenkin Pohjoismaissa merkittäviä johtopäätöksiä. Niiden mukaan eri yhteiskuntaryhmien kompromissit olivat tuloksiltaan enemmän kuin kompromisseja. Kyse ei ollut nollasummamelistä, vaan työntekijä-kuluttajien ja maanviljelijä-tuottajien, työntekijöiden ja työnantajien, maatalouden ja teollisuuden intressit tukivat toisiaan ja siten edistivät kansantalouden menestystä ja yhteiskunnan kiinteyttä. Sosiaalidemokraattien ja agraaripuolueiden poliittiset koalitiot sekä työmarkkinoiden neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän vahvistuminen olivat tuloksia näistä johtopäätöksistä.

Hyvä kehä sai kuitenkin myös taloudellisten ryhmäintressien kompromisseja laajemman merkityksen. Vahvistui ajattelu, jonka mukaan taloudellinen menestys, sosiaalisten erojen tasoitus sekä demokratian laajentaminen tukivat toisiaan. Voidaan sanoa, että tässä hyvinvointivaltiokehitystä tukeneessa ajattelussa kietoutui yhteen kolme pohjoismaista aatteellista juonetta: kapitalismin henki, sosialismin utopia sekä itsenäisen talonpojan usein vahvasti idealisoitu traditio.

Suomessa sekä sosiaalisten rakenteiden että poliittisten ajattelu- ja toimintatapojen muutokset tapahtuivat osin myöhemmin kuin muissa Pohjoismaissa. Sitä paitsi 1800-luvun Suomessa omaksuttu yhden kansallisen mielen vaatimus teki poliittisista kamppailuista herkästi vaikeasti soviteltavia taisteluja siitä, kenellä on oikeus puhua koko kansan nimissä. Kompromisseja on ajateltu välttämättömyytenä ennalta määritellyn kansallisen edun pelastamiseksi ennemminkin kuin keinona määritellä yhteistä etua. Kuitenkin nimenomaan 1960-luvun yhteiskunnallisen murroksen aikana nousi vaikuttavaksi monien sosiologien, kuten Erik Allardtin, kehittelemä näkemys, jonka mukaan tunnustettuina ja säänneltyinä ristiriidat edistävät yhteiskunnan toimintakykyä ja kiinteyttä.

”Hyvän kehän” ideologian merkittäviin pohjoismaisiin manifesteihin kuuluu Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* vuodelta 1961. Kuusi kirjoitti: ”Kansanvalta, sosiaalinen tasoitus ja taloudellinen kasvu näyttävät nyky-yhteiskunnassa kytkeytyvän onnellisella tavalla toisiinsa.” Teosta läpäisee näkemys, jonka mukaan sosiaalinen tasoitus ja demokratian laajentaminen vapauttavat inhimillisiä voimavaroja aktiiviseen, tuottavaan toimintaan ja luovat siten edellytyksiä talouskasvulle, joka puolestaan luo edellytyksiä sosiaaliselle tasoitukselle ja kansanvallalle.

Talouskasvu oli Kuuselle myös kansallisen olemassaolon välttämättömyys. Hän totesi, että Suomi sijaitsi kahden erittäin dynaamisen ja kasvuhakuisen yhteiskunnan välissä, Ruotsin ja Neuvostoliiton. Työvoiman menettämisestä länteen oli jo osoituksia, mutta näköpiirissä oli vielä valtavampi suomalaistyövoiman siirtyminen itään, Neuvostoliittoon. Nikita Hrushtševin julistama tavoite ja tilastoilla tukema ennuste Yhdysvaltain elintason ohittamisesta oli tehnyt Kuuseen syvän vaikutuksen. ”Jos mielimme Ruotsin ja Neuvostoliiton, kahden kasvutietoisien ja –kykyisen kansan, välissä jatkaa omaa elämäämme, me olemme tuomitut kasvamaan.”

Harhainen informaatio on ollut monesti virike uusiin tärkeisiin ideoihin. Niin se oli Anders Chydeniuksellekin. Ruotsin valtakunnan vallankäyttäjien keskuudessa vallitsi 1700-luvulla merkantilismin oppien mukainen syvä huoli väestön ja työvoiman riittävydestä. Huolta syvensi suuresti käsitys, että valtakunnan alamaiset

muuttivat sankoin joukoin muihin maihin. Tietoa levitti myös tilastolaitos, jollainen Ruotsiin oli ensimmäisenä maailmassa perustettu. Ruotsin tiedeakatemia järjesti vuonna 1763 kirjoituskilpailun maastamuuton syistä ja torjuntakeinoista. Chydenius, joka muutoinkin käsitteli tätä polttavaa aihetta, osallistui kirjoituskilpailuun ja kehittäsi siinä näkemystään ihmisten luonnollisia vapauksia mahdollisimman pitkälle kunnioittavasta ja siten menestyvästä yhteiskunnasta. 1700-luvun lopulla kävi ilmi, että tiedot maastamuuttajien määristä olivat olleet täysin ylimitoitettuja.

Kylmän sodan vaihe oli länsieurooppalaisten hyvinvointivaltioiden kehittymisen aikaa. Neuvostoliiton ja ns. reaaliosialismin haaste tai uhka oli vahvasti pohjustamassa suunnitelmia ja kompromisseja, joilla rakennettiin hyvinvointivaltiota ja siihen perustuvaa yhteiskunnallista integraatiota. Informaatio, jonka varassa haastetta ja uhkaa tulkittiin, oli monessa suhteessa harhaista, mikä ei tehnyt sen vaikutusta lainkaan vähäisemmäksi.

Yhteiskunnan kyseenalaistuminen ja kilpailukyky-yhteisö

Hyvinvointivaltiota, eritoten pohjoismaista hyvinvointivaltiota, ei muutoinkaan rakennettu ulkomaailmalta suojatussa kansallisessa tilassa. Nykyisessä globalisaatiokeskustelussa esiintyvä käsitys, jonka mukaan hyvinvointivaltiot ja työelämän sopimusjärjestelmät luotiin suljettujen kansantalouksien maailmassa, ei kestä lähempää tarkastelua. Kuten amerikkalaistutkija Peter J. Katzenstein on osoittanut, kansallisten yhteiskuntien sisäisiä sosiaalisen sääntelyn järjestelmiä luotiin ”demokraattisen korporatistien” pohjalta nimenomaan niissä Euroopan pienissä maissa, jotka olivat suhteellisen avoimia kansantalouksia, suuresti riippuvaisia ulkomaankaupasta ja hyvin alttiita maailmantalouden suhdannevaihteluille ja kriiseille.³

Tämä havainto pätee Pohjoismaihin ja myös Suomeen. Se ei kuitenkaan tee tyhjäksi sitä, että globalisaatioksi kutsutut muutokset koskevat syvästi yhteiskunnan käsittämistä politiikan viitekehystenä. Käsitys yhteiskunnasta sisäisesti integroituna, kansallisvaltion rajaamana kokonaisuutena on menettänyt poliittista ja analyttistä voimaansa globalisaation ja siihen liittyvän tieto- ja verkostoyhteiskuntakehityksen myötä ja myös Euroopan integraation tuloksena. Yhteiskunnan ymmärtäminen rationaalisen suunnittelutiedon kohteena tai haltijana on käynyt vaikeaksi, ja uudet, yhtä aikaa lokaalit ja globaalit poliittiset liikkeet kuvastavat irtautumista ajattelusta, jossa kansallinen yhteiskunta oli itsestään selvä ristiriitojen tulkintakehys ja solidaarisuuden ja poliittisen toimijuuden konteksti.

Kuitenkin globaalien talouden kilpailumekanismien näyttävät myös uudella tavalla korostaneen kansallisia ja paikallisia näkökulmia sekä pohjustaneen kilpailukykytavoitteen ympärille rakentuvaa konsensusta. Vanha, jo merkantilismiin kuulunut ja Chydeniukseltakin luettava ajatus, jonka mukaan maailma koostuu keskenään kilpailevista valtakunnista, on saanut uutta sisältöä. Kansallisten ja paikallisten yhteisöjen on profiloituttava kilpailukykyisinä suorituspaikkoina kilpailukykyiselle yritys- ja sijoitustoiminnalle.

”Meidän” edellytetään kansallisessa ja paikallisessa toimintaympäristössämme arvioivan itseämme niiden tilan siteistä suuresti vapautuneiden toimijoiden kannalta, jotka vertailevat suorituspaikkoja ylikansallisesta, globaalista perspektiivistä ja joiden päätökset ohjaavat tuotannon ja työpaikkojen sijoittumista. Paradoksaalisesti tähän suunnitelmatalousmallien häviön jälkeiseen vaiheeseen kuuluu myös uuden suunnitteluideologian läpimurto. Se ilmenee projekteina, strategioina, evaluaationa, itsearviointina, skenaarioina ja kansallisen innovaatiojärjestelmän rakentamisena.

Historiallisen rinnastuskohdan tarjoaa Eino Jutikkalan esittämä paradoksi: liberalismi oli ”suunnitelmataloutta” suuremmissa määrin kuin sitä edeltänyt merkantilismi, sillä vasta liberalismi loi edellytykset sellaiselle puuttumiselle yksilön elämään kuin rokotuspakolle, oppivelvollisuudelle ja asevelvollisuudelle.⁴ Tätä nykyä kansallista kilpailukyky-yhteisöä tavoiteltaessa on kaiken kaikkiaan noussut esiin sekä eheyden että läpinäkyvyyden uusia korostuksia.

Kilpailukykyisen kansallisen tai paikallisen yhteisön korostuminen politiikan tavoitteena merkitsee kuitenkin muutosta yhteisöön kuulumisen perusteissa ja kokemuksissa. Yksilön edellytetään arvioivan itseään kilpailukykyisen yhteisön kilpailukykyisenä jäsenenä. Samalla heikentyy esimerkiksi suomalaisten elämänhallintaan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä rakentunut kaksitahoinen suhde yhteiskuntaan. Ihmiset ovat voineet yksilöinä ja ryhminä syyttää yhteiskuntaa elämisensä vaikeuksista, ja he ovat voineet vaatia yhteiskuntaa tueksi vaivoja ja alistavia käytäntöjä vastaan. Niin yhteiskunnan syyttämisen kuin yhteiskuntaan tukeutumisenkin oikeutus näyttää ohentuvan. Kukin saa syyttää puuttuvaa kilpailukykyään ja siitä etupäässä itseään.

Yhteiskunta ja ihmiskunta

Eurooppalaisten ja globaalien toimintahorisonttien vahvistuminen ei näytä tarkoittavan sitä, että ’yhteiskunnan’ käsite suoraan ja yksinkertaisesti kasvaisi sisällöltään kansallisvaltiota laajemmaksi. Globalisaatiosta keskusteltaessa on kuitenkin hyvä huomata, että kansallisen yhteiskunnan käsittämiseen liittyi jo 1800-luvulla suomalaisen kansakunnan rakentajien ajattelussa myös ihmiskunnallinen ulottuvuus. Kansakunnat olivat maailmanhistorian toimijoita ja sen toisiinsa yhdistämiä.

Suomalainen sukupolvi toisensa jälkeen oppi Zachris Topeliuksen vuonna 1875 ilmestyneestä *Maamme-kirjasta* globaalien keskinäisriippuvuuden sanoman: ”Jumalan tahto on se, että kansat alinomaan oppisivat jotakin toisiltaan. Ja kaikki kansat ovat työntekijöitä ihmissuvun suuressa yhdyskunnassa, joka jakaupi moniin haaroihin. Se on juurikuin vallansuuri vanha koivu; lehti olet sinä ja sinun pieni kotisi; oksa on sinun kansasi; runko on koko ihmiskunta.” Suomalainen yhteiskunta toteutti tällaista elämän järjestystä. Topelius teroitti pienille koululaisille: ”Muistakaamme aina, että *yhteiskunta* on se suuri, hyvää tekevä järjestys, joka yhdistää meidät kaikki, pitää turvissaan meidät kaikki, sitoo ja vapaiksi tekee meidät kaikki.” Tämä ajatus yhteiskunnasta, joka yhdistäessään ja turvaa tarjotessaan samalla vahvistaa jäsentensä vapautta, jatkoi ainakin osittain Anders Chydeniuksen sata vuotta aiemmin ns. hyödyn aikakauden Ruotsissa hahmottelemaa yhteiskuntakäsitystä. Kenties Chydenius oli Topeliuksen mielessä, kun hän *Maamme-kirjassa* luonnehti hyödyn aikakauden merkitystä: ”Hyödyn aikakausi mielti paljon ja toimitti paljon. Jumala hajotti tuuleen tyhmit ajatukset, mutta antoi hyvän itää hedelmälliseksi tulevaisuudeksi.”

---

¹ Chydenius-, Smith- ja Schauman-lainaukset on otettu Ilkka Patoluodon ja Kimmo Sarjen tutkielmasta ”Anders Chydeniuksen luonnonoikeudelliset opit”, teoksessa Simo Knuuttila, Juha Manninen, Ilkka Niiniluoto (toim.): Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme. WSOY, Juva 1979.

² Albert O. Hirschman: *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy.* Belknap Press, Cambridge, Mass. 1991.

³ Peter J. Katzenstein: *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe.* Cornell University Press, Ithaca & New York 1985.

⁴ Eino Jutikkala: ”Merkantilismi ja liberalismi”. *Suomalainen Suomi* 1949, 463-465.